

*Мирослав М. Талијан**

Војска Србије, Београд

Драган М. Јевтић

Универзитет одбране, Београд

ИСЛАМСКИ ФАКТОР У АТЛАНТИСТИЧКОЈ ГЕОПОЛИТИЧКОЈ КОНЦЕПЦИЈИ

Сажетак

Простор Еврозије је одувек био полигон за надметање сила мора и сила копна, о чему нам доказе даје историја, а указује Спајкменово, Мекиндерово и схватања других аутора геополитичких теорија повезаности евроазијског простора у борби за светску доминацију. Цивилизацијски стереотипи о идеолошкој и традиционалној сукобљености хришћанске и исламске цивилизације не могу у довољној мери објаснити повремене партнерске аранжмане између великих сила западне (пост)хришћанске цивилизације и верско-политичких центара исламске цивилизације.

Кључ за разумевање повременог склапања геополитичких савеза великих сила са исламским фактором (исламске државе, исламски недржавни актери), налази се, пре свега, у разумевању природе односа великих сила на глобалном и регионалном нивоу. Они су резултат сталне геополитичке борбе, у којој је улог цео свет, а деловање на појединим географским просторима дефинише се у односу на општи циљ. У таквим

* Електронска адреса аутора: jevta70@ptt.rs

условима, политике великих сила, али и њихови савезници, често се мењају у разним регионима света.

Уважавајући цивилизацијске поставке у објашњавању друштвених појава, објашњење овог феномена требало би, ипак, потражити у сфери рационалних и реалних геополитичких интереса великих западних сила усмерених ка различитим светским просторима, као и на улогу исламског фактора у њиховим геополитичким концепцијама, у остварењу глобалне доминације и контроле светских енергената.

Стога, овај рад, путем анализе утицаја појединих аспеката атлантистичке геополитичке концепције и њених носилаца на исламски фактор, у стварности, настоји да кроз интересе и циљеве осмотри и ближе објасни значај исламског фактора.

Кључне речи: исламски фактор, велике силе, атлантисти, атлантистичка геополитичка концепција, атлантистички интереси, хегемонија

1. ЕВРОАЗИЈА КАО ПОЛИГОН ГЕОПОЛИТИЧКОГ НАДМЕТАЊА СИЛА МОРА И СИЛА КОПНА

За Америку је главна геополитичка награда Евроазија. Она је највећи континент на планети и геополитички је у средишту. Сила која доминира Евроазијом контролисала би два од три најнапреднија и економски најпродуктивнија региона у свету. Контрола над Евроазијом скоро аутоматски би претпостављала субординацију Африке. „Око 75% светског становништва живи у Евроазији и већи део светског природног богатства се ту налази, како у њиховим предузећима тако и испод површине земље. Евроазија обухвата око 60% укупног светског бруто националног дохотка и око три четвртине свих светских познатих светских извора енергије. Евроазија је и простор где се налази већина политички продорних и динамичких држава у свету. После САД, следећих шест највећих светских економија и следећих шест највећих потрошача војне опреме налази се у Евроазији. Све познате и прикривене нуклеарне силе, изузев САД, налазе се у Евроазији. Сви потенцијални политички

и економски конкуренти који би могли да доведу у питање амерички примат су у Евроазији. Кумулативно, евроазијска моћ превазилази америчку. Евроазија је ипак сувише велика да би политички била јединствена. Према томе, Евроазија је шаховска табла на којој се континуирано води борба за светски примат”.¹

Управо због изузетно великог геополитичког (геостратегијског и геоекономског) значаја евроазијског простора, посебно на пољу поседовања највећих залиха енергената и других природних ресурса, у њему се историјски преплићу и сукобљавају разнородни стратегијски интереси глобалиста и традиционалиста, атлантиста и континенталиста, хришћанске, исламске² и других цивилизација света.³ Они су данас присутни у форми најважнијих геополитичких концепција, атлантизма и континентализма. Атлантизам се везује за англосаксонску геополитичку школу иза које стоје САД са Великом Британијом и Француском. Најважнији представници континентализма су немачки (средњоевропски) континентализам и руско евроазијство. Интересантно, најважнији глобални геополитички играчи, као носиоци наведених концепција, припадају (пост)хришћанском цивилизацијском простору, САД, Велика Британија, Француска и Немачка, његовом западном (католичко-протестантском) делу, а Русија источном (православном) делу.⁴ Међутим, као све значајнији геополитички играчи на евроазијском простору појављују се Кина и Индија.

Поред наведених геополитичких концепција, неоосманизам се појављује као релативно нова геополитичка

1) Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 2001, стр. 33–36.

2) Исламски фактор подразумева исламске државе и исламске недржавне актере у које између осталих припадају и разне терористичке организације. Исламски фактор су исламски актери који су привремено и/или повремено у функцији остварења интереса великих сила и/или других центара моћи учествујући посредно или непосредно у стварању криза, нестабилности и сукоба. Исламски фактор (исламски актери) у привременим и/или повременим савезима са великим силама у оквиру геополитичких или било којих других односа.

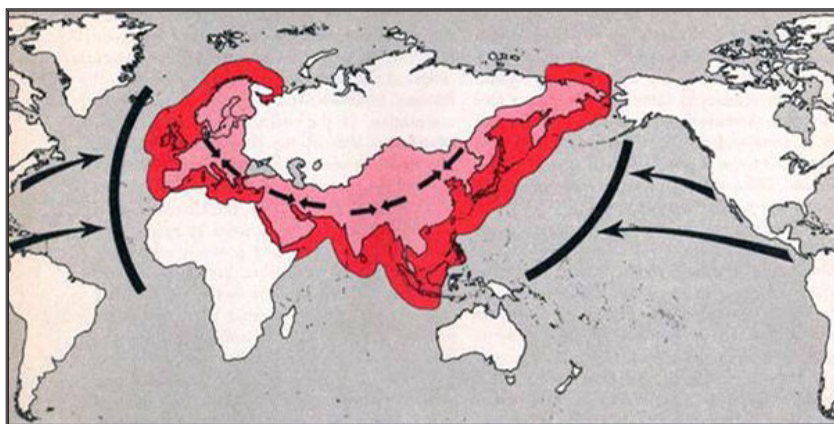
3) Амерички политиколог Самјуел Хантингтон идентификује девет светских цивилизација: Западну, Православну, Исламску, Латинско-америчку, Афричку, Синичку, Хинду, Будистичку и Јапанску – Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 2000, стр. 26–27.

4) Мирослав Талијан, Милинко Врачар, Драган Јевтић, „Исламски фактор на западном Балкану у геополитичким концепцијама великих сила и исламских центара моћи”, *Војно дело*, Медија центар Одбрана, Београд, бр. 5/2015, стр. 58.

концепција реисламизоване Турске са регионалним утицајем, тренутно недовољно јака да би самостално, без подршке најважнијих глобалних геополитичких играча, остваривала свој утицај. У исламске центре моћи од значаја на простору Блиског истока сврставају се Саудијска Арабија, као највећи финансијер глобалног ширења веџихизма и ислама уопште и Иран као регионална војна и економска сила, односно исламска земља која тежи да постане регионални геополитички актер.

Шта представљају и зашто су простори *Rimland*-а и *Heartland*-а толико битни за атлантистичке интересе и зашто атлантске силе, пре свега САД, манипулишу радикалним исламским (сунитским) фундаментализмом на простору Евроазије и севера Африке, односно у областима где живи утицајна муслиманска популација. Природа односа између најважнијих глобалних геополитичких субјеката може се препознати у низу сродних геополитичких теорија планетарне двојности на којој се, како деценијама уназад тако и данас, заснива савремена америчка (атлантистичка) геостратегија „освајања света” и стварања „новог светског поретка”.

Слика 1: Спајкменова стратегија анаконде – окруживање Русије

Извор: Слика преузета и прерађена из: Небојша Вуковић, *Логика империје: Николас Спајкмен и савремена америчка геополитика*, Конрас, Београд, 2007, стр. 104.

Прва у низу је Мекиндерова теорија *Heartland*-а (средишта, срца света) с почетка 20. века (1904), да би се на њу, четири деценије касније, надовезала Спајкменова теорија *Rimland*-а, (1942), која преточена у геостратегијске потезе, превасходно представља тзв. „стратегију анаконде”, коју је Николас Спајкмен позајмио од америчког геополитичара и адмирала Алфреда Мехена (1840–1914). Њена суштина је обуздавање, задржавање, односно дављење велике супротстављене континенталне силе која се налази у простору *Heartland*-а.⁵

Нема сумње да је доминантно геополитичко учење током друге половине 20. века било у знаку таласократског (атлантистичког) приступа интерпретацији и прогнози глобалних политичких процеса. Атлантизам, као савремена геополитичка појава, резултат је континуираног надограђивања и кориговања Спајкменове теорије *Rimland*-а, која је, тако иновирана и прилагођена хладноратовским приликама, постала основа геостратегије САД, озваничена као „стратегија задржавања”.⁶ Ова стратегија је током готово полувековног хладноратовског периода добијала различите појавне облике, од Кенанове „стратегије обуздавања”, Коеновог модела „геостратегијске сфере” и „пактоманије”⁷, до теоријских и практичних геополитичких и геостратегијских постхладноратовских креација Кисинџера и Бжежинског.⁸

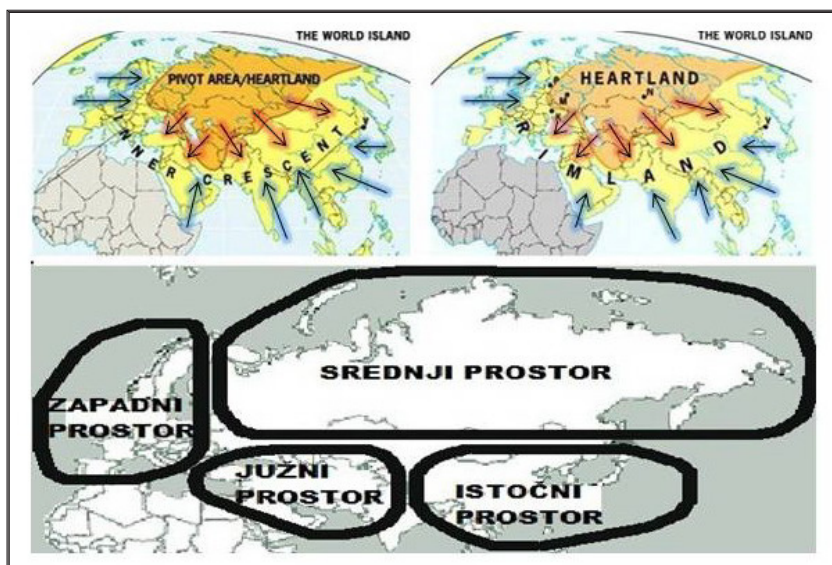
5) Миломир Степић, „Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција”, у зборнику: *Срби на Косову и у Метохији* (приредили: Стеван Карамата, Часлав Оцић), Српска академија наука и уметности, Београд, 2005, стр. 264–265.

6) Зоран Килибарда, *Основе геополитике*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 46.

7) Атлантистички пројекат стварања система бројних војно-политичких савезништава на ободу Евроазије.

8) Миломир Степић, „Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција”, нав. дело, стр. 264–265.

Слика 2: Просторни приказ надметања таласократских и телуократских сила са аспекта геополитичких теорија планетарне двојности

Извор: Мирослав Талијан М., Милинко Врачар, Драган Јевтић, „Исламски фактор на западном Балкану у геополитичким концепцијама великих сила и исламских центара моћи”, нав. дело, стр. 72. (Слике преузете и прерађене из: Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, нав. дело, стр. 37; и Robert D. Kaplan, *The Revenge of Geography*)

Основно полазиште теорија планетарне двојности и стратегија које су из њих проистекле јесте да је светска историја резултат непрекидног надметања „сила мора” и „сила копна” (таласократских и телуократских сила) за доминацију над светом. Превага у том надметању припада оној страни која је у стању да контролише простор Евроазије, чији централни и стожерни простор чини данашња Русија.⁹

Мекиндер под појмом Светског острва подразумева Европу, Азију и Африку (у физичко-географском смислу),

9) Сагласно овим теоријама амерички геостратег Збигњев Бжежински износи да је за Америку главна геополитичка награда Евроазија. Пола миленијума светским пословима доминирају евроазијске силе и народи који су се међусобно борили око регионалне доминације и тежили глобалној власти, сада једна неевроазијска сила доминира Евроазијом – и амерички глобални примат непосредно зависи од тога колико дуго и колико ће се ефикасно њена доминација на евроазијском континенту одржати – Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, нав. дело, стр. 33.

као целовито и највеће копно на планети, сачињено од шест природних региона, од којих су три доступна а три недоступна (*Heartland*, Сахара и Арабија) поморским силама. Мекиндер је уочио и истакао политичко-територијалну и геополитичку доминацију Русије над *Heartland*-ом. Русија је поседовала природне предиспозиције које су је штитиле од инвазије поморских сила, обезбеђивале копнену војностратегијску надмоћ и чиниле економски самоодрживом и потенцијалним владоцем света.¹⁰

Деценијама касније, Спајкмен евроазијски приобални простор назива *Rimland* и наглашава његову кључну улогу у постизању светског примата – „Ко контролише *Rimland*, влада Евроазијом; Ко влада Евроазијом, контролише судбине света”.¹¹ За очување глобалне доминације, Спајкмен је препоручио да САД обезбеде војну присутност дисперзијом војних база у кључним војностратегијским тачкама света, пројекцију силе не само поморске, већ интегрисане копнене, поморске и ваздушне.¹²

Поред телурократског угрожавања атлантистичких интереса на евроазијском континенту појединачним геополитичким наступима Русије и Немачке, на глобалној шаховској табли, континуирано је присутан потенцијал њиховог заједничког наступања. У складу са тим полазиштима атлантисти су, уназад век и по, на све могуће начине покушавали да осујете јачање, међусобно приближавање и стварање моћног евроазијског савеза између ових најважнијих телурократских сила, и спречавали излазак ових двеју земаља на топла и отворена мора.¹³

У складу са геополитичким променама, *Heartland–Rimland* концепција задржала је своја основна својства и након преласка од биполарног ка униполарном светском поретку,

10) Миломир Степић, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 2016, стр. 190–193.

11) Nicholas Spykman, *The Geography of the Peace*, Harcourt, Brace & Co., New York, 1944, стр. 43.

12) САД су у оба светска рата ушле како би спречиле да западноевропско и далекоисточно приобаље Евроазије не дођу под контролу антиамеричких, антизападних снага (Спајкмен) – Миломир Степић, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, нав. дело, стр. 267–273.

13) Миломир Степић, „Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција”, нав. дело, стр. 264–265.

за шта је главни индикатор просторно редуковање *Heartland*-а ширењем *Rimland*-а из више смерова. Након укидања Варшавског уговора, опстанак НАТО није доведен у питање већ се проширио на Исток са сталним јачањем својих надлежности и добијањем нових задатака. Позиционирањем на Балкану попуњена је празнина бивше тампон зоне између два блока.¹⁴

По завршетку распада СССР, у самом средишту *Heartland*-а нашле су се новоформиране републике бившег СССР, исламске државе централне Азије богате нафтом и земним гасом. Уколико би се освојила осовинска област светске историје десило би се да таласократија, поморска моћ, из ивичног и острвског појаса порази телуократију, копнену моћ, и тако стекне неограничену глобалну моћ.

У схватању позиције и улоге исламског фактора мора се узети у обзир и да је централна светска геополитичка област померена изван евроазијске унутрашњости, на шта указује Миломир Степић. „*Heartland–Rimland* концепција и даље се може користити али у промењеним територијалним, цивилизацијским и геополитичким координатама. Геополитички капацитет „пробуђеног ислама” се повећао, простор северне Африке, Блиског Истока и централне Азије постаје нови глобални геополитички центар – „Исламско срце”. Овај регион има огромну територију, демографски потенцијал и потенцијал у енергетским ресурсима. Под њеном контролом је експанзивна масовна миграција и покрети фанатичних ратника (цихадиста, терориста). Исламски *Heartland* иако се сматра „остатком света” схвата се и као претња, посебно од стране великих сила (САД, Кина, Русија, Индија, ЕУ)”.¹⁵

14) Миломир Степић, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, нав. дело, стр. 409–410.

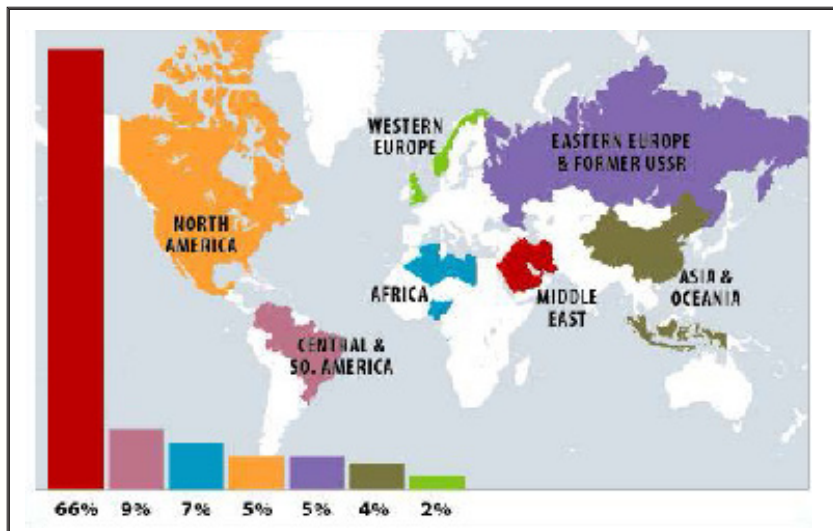
15) Миломир Степић, „Исламски *Heartland*”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1/2017, Београд, стр. 80.

2. ИСЛАМСКИ ФАКТОР У ВЕЛИКОЈ ИГРИ ЗА ГЕОПОЛИТИЧКУ ДОМИНАЦИЈУ И ЕНЕРГЕНТЕ

У просторима настањеним муслиманским живљем, велике западне (атлантистичке) силе, у својим геополитичким наступима, где год то могу, као недржавне ентитете користе исламско-фундаменталистичке субјекте (религијске и политичке групе, организације, покрете). Мада се савези западних сила и исламиста никако не уклапају у Хантингтонов цивилизацијски образац они су, пре свега прагматични, засновани на обостраним, обично краткотрајним интересима на конкретном, одређеном простору. Стога је њихово постојање ограничено временским трајањем испољавања заједничких интереса, а по њиховом истеку, неретко, некадашњи савезници постају стране у сукобу. После низа изолованих сукоба у простору *Rimland*-а у 20. веку – Кореја, Вијетнам, Камбоџа, Балкан... на реду је, по величини огроман географски и геополитички простор а по значају можда и кључан за одређивање будућности међународног поретка у наредном веку – Блиски исток.

Дакле, на почетку 21. века, „шаховска партија” се одиграва у простору ширег Блиског истока. Зашто је то тако? Поред постојећих развијених индустријских земаља, пораст степена индустријализације на глобалном нивоу, што се превасходно односи на процесе у земљама у развоју, као што су Кина, Индија, Бразил, Иран итд., изискује потребу за снабдевањем тих земаља све већом количином енергената. Наравно, то ремети интересе глобалиста који тиме остају без значајног дела енергетског колача а, с друге стране, поспешује настајање мултиполарног света, насупротив атлантистичком настојању стварања униполарног, унифицираног глобалног друштва под њиховом контролом. Дакле, велики рат за енергенте је у току и он је ушао у динамичнију фазу.

Слика 3: Где се налазе светске резерве нафте

Извор: *How much of the world's oil does the region in Southwest Asia hold?*, <https://socratic.org/questions/how-much-of-the-world-s-oil-does-the-region-in-southwest-asia-hold>, Internet, 15/12/2018.

Геополитичар Петар Брагински, у студији „Коначни рат за енергију”, говорио је о почетку Великог рата за енергетске ресурсе, највећег у историји људске цивилизације: „Тај амерички коначни рат за енергију испољавао се кроз наставак познате стратегије изазваних и управљаних регионалних сукоба у зонама богатим стратешким сировинама: раслабљивање арапских земаља Блиског истока у иранско-ирачком рату, одржавање односа између Индије и Пакистана константно на ивици рата, вишедеценијско манипулисање јеврејско-арапским ратом, директни оружани удари на Либију и Ирак. И сама перестројка, уз очигледне огромне унутрашње слабости СССР-а, била је резултат, пре свега, офанзивне стратегије новог светског поретка. Тај пажљиво управљани коначни рат за енергију проузроковао је велика престројавања у свим сферама, од идеологије, преко економије, до геополитике. У идеологији је промовисан мондијализам, у економији глобализам, у

теорији и пракси управљања кибернетски приступ свету као једном систему.”¹⁶

Основни смисао оваквог глобалног управљања из једног центра је у управљању стратешки важним ресурсима које не би требало да буде посао појединачних народа и држава већ у рукама глобалних властодржаца. На тај начин би се осигурао интерес најбогатијих на челу са САД чиме би била створена структура глобалне империје и обезбеђена глобална хегемонија. Пропагирање значаја људских права, маргинализација територијалности, државности и суверености, те истицање превазиђености националних заједница само су неке од ствари које се налазе у подршци глобалног управљања са тежиштем на управљању стратешки важним ресурсима.¹⁷

Процес разарања светског система држава-нација тиме добија значајну подршку кроз управљање исламским фактором на различитим деловима светског центра или периферије, од стране великих сила и усмерава се према циљу који могу бити велике али и мале земље које представљају препреку на путу остварења доминације.

Стратешки значај нафте за развој и кључа за успешно вођење будућих револуција и ратова, Запад је увидео много раније, непосредно пре, као и током Првог светског рата. Наиме, Енглеска и Немачка, иначе два изражена геополитичка супарника, схватила су да ако се супротна страна жели војно, а тиме и индустријски, поразити уз покретање ваздушних, тенковских и поморских акција неопходно је обилно и сигурно снабдевање овим енергентом. Тако је и сама најкрвавија битка Првог светског рата код Галипоља 1915. године вођена с циљем осигуравања залиха нафте у Бакуу на Каспијском мору, и то за ратне потребе Енглеске и Француске. Такође, немачки продор у Румунију под вођством фелдмаршала Аугуста фон Макензена био је с циљем реорганизације румунских постројења за прераду нафте „Стеауа Романа” а која су била сигуран снабдевач немачких ваздушних, копнених и поморских снага.¹⁸

16) Бранислав Матић, *Гужва на станици Нојеве барке*, Internet, <http://www.e-nacija.com/arhiva-2005-2006/broj-11-14/134-in-medias-res/174-guzva-na-stanici-nojeve-barke>, 15/06/2018.

17) Зоран Петровић, *Геополитика енергије*, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 381.

18) Вилијам Енгдал, *Стољеће рата – англоамеричка нафтна политика и нови светски*

На значај сигурног снабдевања енергентима такође указује сарадња вехабијско-саудијске политике и Запада. Она је посебно почела да се интензивира након почетка интересовања САД за блискоисточну нафту, које је довело и до потписивања споразума, 1933. године, између вехабијско-саудијске династије Ал Сауд и компаније „Стандард оил” из Калифорније. То ће до данашњих дана омогућити да вехабизам и саудијска политика, како унутрашња тако и спољна, почивају на чврстој економској основи исказаној у петро-доларима.¹⁹

Савремена трка за светским ресурсима наликује на велику игру, у деценијама пре Првог светског рата. Као и онда, најчешћи циљ је нафта. Међутим, ово није пуко понављање преласка из 19. у 20. век. Сада су на сцени моћни нови актери и није само нафта у игри. Данас је Британија постала мање важна, а Индија и Кина, које су готово читав век биле под-јармљене земље, изрониле су као кључни актери. Игра више није фокусирана на нафту централне Азије, већ се шири од Персијског залива до Африке, Латинске Америке, чак до поларних капа. На делу је тако нови планетарни зачарани круг. На крају 20. века Џорџ Буш Старији признао је да она има за циљ „обезбеђивање глобалних нафтних снабдевања”.

3. ЗАШТО ЈЕ *HEARTLAND* КРАЈЊИ ЦИЉ АТЛАНТИСТА?

Руски геоекономист Кузмич-Цикунов, у својим истраживањима истакао је да је закономерно да крајњи циљ рата за енергију буде Русија. У Евроазији као најзначајнијем простору на свету и уједно центру светске моћи налази се око три четвртине светских познатих резерви извора енергије и сировина и првих шест економија света међу првих седам. У том контексту постављена је и идеја да је неправедно да Русија и њен народ поседују таква богатства у сибирским и северним областима, а која су свету веома неопходна.²⁰

поредак, Детекта, Загреб, 2008, стр. 54.

19) Дарко Трифуновић, Горан Стојаковић, Милинко Врачар, *Тероризам и вехабизам*, Филип Вишњић, Београд, 2011, стр. 113.

20) Зоран Петровић, *Геополитика енергије*, нав. дело, стр. 381.

Основ геополитичке супремације на светској сцени и перспективу Русије у будућности представља Сибир који је по пространству већи од Сједињених Америчких Држава. „У огромном пространству Сибира кога дели осам временских зона и којим се возом путује пуних седам дана живи свега 39 милиона становника, углавном Руса, настањених већином у градовима првенствено поред транссибирске железнице. На почетку прошлог века железница је отворила нову страницу у руском освајању и овладавању Сибиrom који је постао део руске територије под Иваном Грозним у 16. веку.”²¹

Нестанак Совјетског Савеза са историјске сцене није био једини циљ САД и НАТО већ и да се спрече евроазијске интеграције ако је то могуће. Због тога је деградација Русије веома битан стратешки циљ. Распад СССР-а и спречавање поновног уједињења био је један од корака ка раздвајању Русије и Украјине. Амерички стратег, Збигњев Бжежински, поред Медлин Олбрајт, истицао се у залагању за дезинтеграцију и деволуцију Русије. Он је предвиђао да ће „децентрализована Русија бити мање имуна на империјалистичке тежње”.²² Другим речима, ако би Америка поделила Русију, Москва не би била на нивоу тог изазова. У том контексту Бжежински каже: „Неуједињеној Русији, састављеној од европског дела Русије, Сибирске републике и Далекоисточне републике, било би лакше да развије привредне односе са Европом и новим државама Источне и Централне Азије, чиме би убрзали сопствени развој”.²³

Оваква мишљења и ставови имају подршку владе и своје присталице. Разматрања Кузмич-Цикунова и Петра Брагинског, затим ставови америчких званичника и стратега, указују на један доста сложен процес који се тренутно одвија на евроазијском простору а који потврђује стара атлантистичка стратегија „анаконде”, односно окруживање *Heartland*-а од стране атлантиста (САД). Она подразумева контролу територија јужно од срца света, односно Русије, дакле контролу земаља попут Авганистана, Ирана и других земаља јужно од

21) Борислав Лалић, „Америка мерка благо руског Сибира”, *Вечерње новости*, 6. септембар 2008.

22) Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, NYC: Basic Books, 1997, стр. 202.

23) Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, нав. дело, стр. 188.

некадашњег Совјетског Савеза, како би се копнена, највећа евроазијска сила „давила”.

Но, „дављење” Русије није само по себи циљ већ је то преотимање огромних сировинских резерви која она директно или индиректно контролише. Међутим, реализација оваквог пројекта, поготово у постојећим околностима нуклеарног потенцијала Русије, није нимало лако. Избегавајући директну конфронтацију Запада са Русијом, која би била катаклизмична, овај пројекат захтева поступност и стрпљивост, првенство урушавањем носећих стубова на којима данашња Русија, а некада СССР, развија своју геополитичку моћ. Ти стубови су традиционалне националне државе, распоређене широм *Rimland*-а окружујући, директно или у непосредној близини руску територију (*Heartland*). Ове државе у одређеној мери остварују политичку, економску или војну сарадњу са Русијом. Међу тим земљама је и Иран који тежи да постане моћан и утицајан регионални геополитички актер на евроазијском континенту. „Овладавање срцем света најбитнији је циљ било које силе која настоји да оствари глобалну надмоћ и заузме светски престо. Међутим, овладавање срцем света и ободним простором немогуће је да пође за руком ниједној самосталној великој сили већ је потребно да она око себе окупи коалицију држава и створи такав амбијент у којем ће их придобити на посредан и прикривен начин истицањем у први план заједничких циљева, интереса и вредности”.²⁴

Доћи до Русије, Сибира, односно до 65% укупних сировинских резерви евроазијског суперконтинента, значи претходно покорити оне државе које представљају њене актуелне и потенцијалне партнере. У преводу то значи измаћи њене носеће геополитичке стубове и „удавити” је без директне војне конфронтације. Поред Ирана, ту никако не треба изоставити и Кину, већ изграђену глобалну геополитичку силу, која, као и Русија, своју моћ изграђује на основу сарадње са блискоисточним државама. Како је то могуће остварити?

Подривање постојећих режима, њихово збацивање са власти и постављење поданичких, урушавање традиционалних друштвених вредности држава као основе њиховог постојања

24) Драган Левтић, „Глобалне геополитичке прекомпозиције и позиција Републике Србије”, *Војно дело*, Београд, бр. 8/2017, стр. 97.

и наметање сопствених друштвено-политичких концепата, наметање економских санкција, претње и употреба силе, урушавање територијалне целовитости држава фрагментацијом њених простора и стварања малих „неуспешних”, економско и војно зависних малих држава итд., делови су стратегије САД која се данас примењује на Блиском истоку. Све то виђено је већ раније на Балкану, а исти сценарио се данас примењује и на овом простору.

Реализација овакве стратегије подразумева, по већ опробаном авганистанском моделу, коришћење дестабилизирајућег фактора у виду конфликтног потенцијала радикалног исламског (сунитског) фундаментализма. Он је вековни непомирљиви супарник шиитског облика ислама а од 80-их година прошлог века супарник је СССР-а у Авганистану, од 90-их година Русије на Кавказу и централној Азији и Срба на Балкану, а од 2000-их година Кине у Синђанг-Ујгурском аутономном региону на северозападу земље.

Од почетка друге деценије 21. века, сунитски фундаментализам окорели је непријатељ диктаторских и аутократских муслиманских режима на северу Африке и Блиског истока. Уочава се да у сваком простору где су угрожени амерички интереси и где су настањени муслимани, тиња или ескалира сунитски фундаментализам (вехабизам) као ригидни и милитантни облик ислама.

4. ИСЛАМСКИ ФАКТОР КАО ПОДРШКА АТЛАНТИСТИМА У ОСВАЈАЊУ HEARTLAND-A

Готово читав 20. и почетак 21. века, обележени су геополитичким комбиновањем атлантиста са исламским фундаментализмом. Почело је са Британцима на Арабијском полуострву давањем подршке Арапима у ослобађању од османске Турске. Британски интерес је био преотимање нафтом богатих пространстава од Турака. На тим поставкама и данас постоји саудијска вехабијска монархија чији су гарант државности некада Велика Британија а данас САД. У каснијем хладноратовском и постхладноратовском периоду атлантисти су масовно сарађивали са исламистима користећи

њихов конфликтни потенцијал на ободима Евроазије, односно у простору *Rimland*-а како би урушили моћ некада СССР-а а касније Русије и приближили се њеним границама.

Сагласно наведеним атлантистичким геополитичким поставкама, Британци су још током владавине председника Гамал Абдел Насера у Египту, када је Велика Британија бојећи се просовјетске египатске политике, тајно пружали помоћ екстремној салафистичкој организацији „Муслиманска браћа” у сукобу са тадашњим Насеровим режимом.²⁵ Затим, у Авганистану, америчка администрација је под руководством тадашњих председника, прво Џимија Картера (1977–1981) а онда и Роналда Регана (1981–1989), пружала обилату финансијску и војну помоћ муџахединима током интервенције СССР-а у овој земљи 1979–1989. године.²⁶

Реган је о муџахединима говорио као о борцима за слободу који дефинишу принципе независности и слободе чинећи основу глобалне безбедности и стабилности. У пропагандном рату САД су прогласиле совјетску подршку промарксистичком режиму у Авганистану борбом против ислама. Ова оптужба је довела до фокусирања муслиманске јавности на рат у Авганистану, као и до конфронтације са совјетским трупама на верском нивоу. Тиме су САД злоупотребиле муџахедине у реализацији сопствених геополитичких и геостратешких циљева током периода надметања са СССР-ом.

Говорећи о авганистанском сукобу, Збигњев Бжежински, у то време саветник председника Картера за националну безбедност, признаје пружање америчке помоћи муџахединима и то месецима пре отпочињања сукоба. Он истиче да је то био амерички мамац за СССР како би интервенисао у Авганистану, не би ли се у том планираном дугогодишњем сукобу ослабила његова моћ и на крају урушила совјетска империја. Процене Бжежинског су се испоставиле као тачне. САД су преко исламског фундаментализма авганистанских талибана и других иностраних муџахедина, од којих је касније,

25) Ненад Радовић, „Ко су муслиманска браћа?”, *Политика*, 20. фебруар 2011.

26) За време совјетске окупације Авганистана, ЦИА је годишње „убризгавала оружје, храну и доларску помоћ у вредности до 200 милиона долара годишње, што су локалне вође муџахедина обилато користиле за јачање сопствене власти” – Андреја Савић, *Увод у државну безбедност*, Висока школа унутрашњих послова, Београд, 2000, стр. 156.

1998. године, настала највећа исламистичка (вехабијска) транснационална организација „Ал каида”, успеле да сруше источног супарника – Совјетски Савез, који и онако економски ослабљен није могао да издржи десетогодишњи исцрпљујући сукоб са исламском герилом у авганистанским пустињама и планинама. Завршетком авганистанског рата уследило је растакање СССР-а и Варшавског пакта, чиме је означен крај биполарне поделе света и почетак америчког униполаризма.

Пораз совјетског (руског) „блока” у Хладном рату 90-их година и окончање планетарне „равнотеже страха” пројектовали су се у Европи као крај биполарне поделе, симболички манифестоване рушењем Берлинског зида, а непосредно територијално конкретизоване уједињењем Немачке. Тријумф своје таласократске евроатлантистичке геополитичке концепције Запад је, као сваки победник кроз историју, почео да „наплаћује” територијалним ширењем на рачун пораженог Истока.²⁷ Униполарни поредак је заменио биполарни а супремација САД није се суштински променила у односу на период Хладног рата јер „Русија је и даље третирана као највећа (једина) потенцијална опасност, те је „рањеног руског медведа” требало дотући, потпуно окружити, још даље потиснути у унутрашњост изолованог евроазијског копна, лишити га свих атрибута велике силе, па, ако то буде било могуће, територијално га редуковати и фрагментирати да никада више његова евентуална империјална моћ не угрози америчке глобалне амбиције. Дакле, Спајкменова *Rimland* концепција, настала 1942. године, већ и тада се није оријентисала против немачког и јапанског ратног противника, већ против будућег руског супарништва које је током готово полувековног послератног периода добијало различите појавне облике”.²⁸

Тако су у постхладноратовском периоду, дакле након урушавања СССР-а, САД наставиле да на сличан начин користе етничке и верске сукобе у рубним републикама Руске Федерације на Кавказу и у бившим републикама СССР-а у централној Азији, иначе територијама настањеним утицајном

27) Миломир Степић, „Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција”, нав. дело, стр. 264.

28) Исто, стр. 265.

муслиманском мањином под јаким вехабијским утицајем. Пружајући подршку радикалним исламистима како на Кавказу тако и у централној Азији, САД су обезбеђивале велики маневарски простор за политичке и економске притиске на Москву а све са циљем слабљења укупне руске моћи.²⁹

Истоветно је било и са простором Балкана, где су западне силе директно учествовале у обучавању, наоружавању и убацивању радикалних исламиста, првенствено припадника „Ал каиде”, прво током ратних збивања у БиХ (1992–1995), затим на КиМ (1998–1999) и на крају у Македонији (2001). Према атлантистичким геополитичким поставкама, Балкан представља југоисточни обод круцијално важног Западног простора према Јужном простору (Блиском истоку). Он је копнена веза Западне и Средње Европе са Блиским истоком, простор са којег се могу планирати даље акције ка кавкаско-каспијској области, део источноевропског појаса преко кога се може опколити и изоловати Русија, што је веома важно за атлантистичке интересе. Балкан је простор у којем врло брзо могу ојачати утицаји телурократских геополитичких сила, Русије и Немачке, што је, са атлантистичке позиције, неопходно спречити, а то је процес који траје готово два века.

Из истих разлога, почетком новог миленијума, на таласу немира „Арапског пролећа”, западне силе су усмеравале и пружале обилату помоћ радикалним исламистима у збацивању (проруског и проиранског) режима у Сирији али и режима у земљама Магреба, Египту и Либији. Атлантистичка стремљења су да се на крају тог процеса збаци шиитски режим у Ирану као последња брана Америци ка централној Азији. За разлику од прошлих америчких геополитичких наступа, њихово блискоисточно ангажовање, под називом „Арапског пролећа”, има своје одређене специфичности.

У условима униполарног света САД су достигле зенит своје моћи, а тај период прелаза између два миленијума обележен је суровим војним интервенционизмом Американаца у Југославији, Ираку и Авганистану. На геополитичкој сцени појавио се један сасвим нови поредак, мултиполарни. САД почињу да губе геополитички примат. На почетку 21. века

29) Срђа Трифковић, *Однос Запада према православној култури и „сукоб цивилизација”*, Internet, <http://srdjatrifkovic.blogspot.com/2006/09/odnos-zapada-prema-pravoslavnoj.html>, 15/08/2016.

САД у пракси изнова користе свој агресивни наступ, иако нешто прилагођен новом добу и новим условима. Нови приступ подразумева да се директно не нападају конкуренти за геополитичко вођство, нпр. Русија и Кина, већ нека друга држава. Према мишљењу аналитичара, Иран и Либија могу бити избор актера за наступање САД ка конкуренту за геополитичко вођство. Стављањем Ирана под своју контролу представљало би јак ударац Русији и Кини уклањањем њиховог веома важног геополитичког ослонаца у простору Евроазије, а ефикасно оружје против шиитског Ирана свакако је њему супротстављени сунитски (вехабијски) фундаментализам.³⁰

ЗАКЉУЧАК

Даље ширење НАТО, секуритизација опасности од Русије као претње и коришћење исламског фактора налазе се у потпори атлантизма и његове геополитичке концепције. „Нејединство Европе као геополитичког савезника САД онемогућава јединствен наступ ка Евроазији и повећава стратегијску дубину и ограничења. Због тога је проширење НАТО-а на исток Европе до самих руских граница, као и ширење страха у Европи којом се њене државе мобилишу ка „надолазећој опасности” од Русије, од битног значаја за САД у успостављању појединих фаза ка реализацији коначног циља. У покушају опкољавања и изолације Русије, на основама украјинске кризе, економске санкције Русији и пад цене нафте део су намерних или случајних ефеката глобалних процеса који иду у прилог атлантској геополитичкој концепцији”,³¹ док се мобилизација исламских актера, на основама заједничких интереса, налази у подршци атлантиста у освајању *Heartland*-а.

И поред тежњи империјалних сила или хегемона, држава са највећим потенцијалима моћи, ка успостављању једнополарних поредака, без обзира што је то понекад неким а и полазило за руком, никада није било успешно успостављање

30) У земљама Блиског истока постоји интензивна мржња против америчких војних интервенција и војног присуства на тим просторима због чега се такви акти посматрају као континуитет западног империјализма и осећају као главни разлог њихових проблема – Збигњев Бжежински, *Америка, Кина и судбина света: Стратешка визија*, Факултет безбедности, Београд, 2013, стр. 39.

31) Драган Јевтић, „Геополитичке промене и прекомпозиције у глобалним односима“, *Војно дело*, Београд, бр. 2/2018, стр. 37.

поретка који ће бити трајан и коначан, а основни разлог за такав развој догађаја био је неповерење других актера и њихова потреба да парирају империји или хегемону.³²

„Исламски фундаментализам је данас носилац националних, верских и културних осећања и не прихвата вредности западних држава изнад исламских вредности, отворено исказујући антизападно расположење, одбацујући глобализацију као процес наметања економске, политичке, војне и културне доминације Запада”.³³

Подршка исламског фактора од стране атлантиста и поред очигледних противуречности заснована је на суштинском интересу САД, успостављеног још током Хладног рата, ка продору на исток и одржавању сфере утицаја на југоистоку Европе са тежњом опкољавања Евроазије и стварању услова за геополитичку доминацију и контролу енергената. Зато се суштина повремених савеза атлантиста са исламским актерима треба пронаћи у схватању природе односа великих сила на глобалном и регионалном нивоу у подудару геополитичких интереса на појединим географским подручјима, у којима идеолошки и цивилизацијски аспекти не морају да буду одлучујући фактори у склапању партнерстава.

ЛИТЕРАТУРА

Бжежински Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 2001.

Бжежински Збигњев, *Америка, Кина и судбина света: Стратешка визија*, Факултет безбедности, Београд, 2013.

Вуковић Небојша, *Логика империје: Николас Спајкмен и савремена америчка геополитика*, Конрас, Београд, 2007.

Енгдал Вилијам, *Стољеће рата – англоамеричка нафтна политика и нови светски поредак*, Детекта, Загреб, 2008.

32) Душан Пророковић, *Ера мултиполарности*, Службени гласник, Београд, 2018, стр. 31.

33) Драган Јевтић, *Безбедносне последице процеса глобализације после Хладног рата*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2017, стр. 336.

- Јевтић Драган, *Безбедносне последице процеса глобализације после Хладног рата*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2017.
- Јевтић Драган, „Глобалне геополитичке прекомпозиције и позиција Републике Србије”, *Војно дело*, Београд, бр. 8/2017, стр. 93–112.
- Јевтић Драган, „Геополитичке промене и прекомпозиције у глобалним односима”, *Војно дело*, Београд, бр. 2/2018, стр. 25–39.
- Килибарда Зоран, *Основе геополитике*, Службени гласник, Београд, 2008.
- Лалић Борислав, „Америка мерка благо руског Сибира”, *Вечерње новости*, 6. септембар 2008.
- Матић Бранислав, *Гужва на станици Нојеве барке*, Internet, <http://www.e-nacija.com/arhiva-2005-2006/broj-11-14/134-in-medias-res/174-guzva-na-stanici-nojeve-barke>, 15/06/2018.
- Петровић Зоран, *Геополитика енергије*, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
- Пророковић Душан, *Ера мултиполарности*, Службени гласник, Београд, 2018.
- Радовић Ненад, „Ко су муслиманска браћа?”, *Политика*, 20. фебруар 2011.
- Савић Андреја, *Увод у државну безбедност*, Висока школа унутрашњих послова, Београд, 2000.
- Степић Миломир, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 2016.
- Степић Миломир, „Исламски Heartland”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1/2017, Београд, стр. 57–80.
- Степић Миломир, „Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција”, у зборнику: *Срби на Косову и у Метохији* (приредили: Стеван Карамата, Часлав Оцић), Српска академија наука и уметности, Београд, 2005, стр. 259–281.

- Талијан М. Мирослав, Врачар Милинко, Јевтић Драган, „Исламски фактор на западном Балкану у геополитичким концепцијама великих сила и исламских центара моћи”, *Војно дело*, Медија центар Одбрана, Београд, бр. 5/2015, стр. 57–88.
- Трифковић Срђа, *Однос Запада према православној култури и „сукоб цивилизација”*, Internet, <http://srdjatrifkovic.blogspot.com/2006/09/odnos-zapada-prema-pravoslavnoj.html>, 15/08/2016.
- Трифуновић Дарко, Стојаковић Горан, Врачар Милинко, *Тероризам и вехабизам*, Филип Вишњић, Београд, 2011.
- Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 2000.
- Brzezinski Zbigniew, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, NYC: Basic Books, 1997.
- How much of the world's oil does the region in Southwest Asia hold?*, <https://socratic.org/questions/how-much-of-the-world-s-oil-does-the-region-in-southwest-asia-hold>, Internet, 15/12/2018.
- Spykman Nicholas, *The Geography of the Peace*, Harcourt, Brace & Co., New York, 1944.

Miroslav M. Talijan, Dragan M. Jevtic

ISLAMIC FACTOR IN ATLANTIST GEOPOLITICAL CONCEPT REVIEW

Resume

Alliance of Atlantis with Islamic factor is the result of continuous geopolitical competition, and their action in certain geographical areas is in line with their common interests and goals. In this way, the great powers, but also their allies, often change in different regions of the world. Depending on the encounter and matching of geopolitical interests in certain geographical areas, their alliance in one region does not necessarily imply an alliance in any other part of the world, and ideological and civilizational aspects do not have to be decisive factors for concluding their alliances. Such an approach, a civilized incomprehensible, interested and targeted alliance of the Atlantic forces and the Islamic factor, on the one hand, does not exclude their simultaneous conflict, for example, in the Middle East, which is defined and determined as a civilization.

In accordance with the nature of the relations of great powers at global, regional and local level, in permeation with demographic, civilization, security and other aspects, the geographic (spatial) aspect of the Islamic factor is crucial for understanding the coincidence of the interests of the Western powers and the Islamic factor.

Some of the reasons for Atlantic support to the Islamic factor can be found in the US's expressed interest, shaped through the Cold War global conflict – the Cold War, which required the continuation of eastward penetration of the Eurasian continent and at the same time further the maintenance of influential spheres in Europe and Asia. After the end of the Cold War, the fear of the Atlanticist from the danger of the recovery of Russia imposed the need to give support to the Islamic factor in various world regions. In America, the “force of the sea”, in its quest for mastering the heartland of the world (Heartland) for the ultimate goal of gaining domination over the World Island, of crucial and strategic importance is the

dominance in the so-called “Inner” or “Marginal Crescent”, which coincides with the coastal parts of the Eurasian continent (Rimland). The importance of mastering the peripheral space of Eurasia, both internal and external semi-circle, is of great importance for the emergence of Eurasia, with the decisive significance of Europe and the coast of Eurasia. Due to the depth of the continental space, there is a tendency to implement anaconda’s strategy, which is possible only with the participation of the coalition of partner and other states for gaining a “general civilization” goal. In the strategy for achieving this goal is to prevent the alliance of Russia and China, as well as Islamic countries in coalition with them or with one of them.

In the South, there are some influential countries of the Islamic world with which the United States seeks to maintain good relations, due to the energy dependence in relation to them, but also because of their geostrategically important position within the Eurasian continent. And in relation to this context, consideration should be given to the support of the United States that they provide to Islamic actors, striving to send message to the Islamic world as not their rival.

In the Rimland area there is Turkey that has an exceptional geostrategic position for achieving Atlantic goals in Eurasia, as a bridge connecting Europe and Asia. The interests of the United States and Turkey in certain regions of the world coincide. On a global and regional level, the United States cooperate with Turkey to achieve its association in the Western Balkans, the Caucasus and Central Asia, but also to implement Spykman’s “anaconda strategy” toward Russia (Danish access to wrap). In other words, the United States their interests, on the other hand, are based on supporting the geopolitical projections of Turkey. Through the support of the Turkish interests in the Western Balkans, the US influencing the interference and prevention of the German influence and its permeation through Danube–Black sea corridors.

On the other hand, the Russian geopolitical concept of Eurasianism plays on the map of Russia’s approaching the Islamic world on the Eurasian continent, especially the countries of the Shiite crescent, in order to fully realize the Atlantic supremacy,

and in that context, changes can be expected in relations between the Atlantic forces and Islamic actors.

Regardless of the occasional partnerships of certain Islamic factors with the Atlantists, it is impossible to ignore the civilizational differences between these two civilizations, on which Islamic fundamentalism is based on. Islamic fundamentalism today is the bearer of national, religious and cultural feelings, and does not accept the values of Western countries above Islamic values, openly showing anti-Western sentiment, rejecting globalization as the process of imposing economic, political, military and cultural domination of the West. Therefore, on the basis of the civilizational differences on which they are based, the success of their partner associations is uncertain by its scope, intensity and duration in different geographical areas and is conditioned by a series of individual and specific interests.

Therefore, the nature of the alliance of the Atlantic with the Islamic factor, the mighty weapon of the Atlanticists in the struggle for global hegemony, can be regarded as occasional and temporary arrangements for the purpose of bringing the rival side into imbalance as a precondition for the realization of global domination.

Keywords: Islamic factor, great powers (powerful countries), Atlantists, Atlantic geopolitical concept, Atlantic interests, hegemony

* Овај рад је примљен 1. маја 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 27. јуна 2019. године.